

ПОЛІТИЗАЦІЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ТА СЕЛЯНСЬКОГО РУХУ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ПЕРІОДУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ (1918-1926 рр.)

Є. С. Горб

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена загальній характеристиці лівого спектру польського суспільно-політичного руху міжвоєнного періоду. Аналізуються історія створення, політичні платформи, соціальна база Польської соціалістичної партії та політичних організацій польського селянського руху. Визначено специфіку партійної конфігурації польської лівниці, яка виключала можливість участі Комуністичної робітничої партії Польщі у політичному житті. Проведено чітке розмежування соціалістичного та пілсудчиківського рухів.

Ключові слова: пілсудчики, Польська соціалістична партія, селянські партії, парламентська демократія.

Лівниця в Другій Речі Посполитій мала нетипову конфігурацію, порівняно з іншими державами Центрально-Східної Європи. Д. Ротшильд відзначив, що класична лівниця в Польщі була представлена Польською соціалістичною партією та рухом на чолі з Ю. Пілсудським («пілсудчики») [1]. Така ситуація пояснювалася тим, що Комуністична робітничка партія Польщі, яка б мала очолити лівий спектр польського політикуму, незабаром після свого створення опинилася поза законом. «Пілсудчиків» у свою чергу, навряд чи можна ототожнювати з лівими, оскільки за своєю ідеологією вони були наближені до націоналістів, а лівницею могли вважатися лише через близькість до соціалістів (у роки Першої Світової війни вони були одним рухом). Та й взагалі – «пілсудчики» не були політичною партією в класичному розумінні. Це було угруповання, лояльне до політики маршала Ю. Пілсудського, розпорощене по іншим політичним партіям, включаючи навіть ендеків.

Проблеми історії польського робітничого та селянського руху традиційно користуються стійкою увагою дослідників. Зокрема, одним з перших серед сучасних вітчизняних істориків ґрунтовно проаналізував регіональний аспект діяльності польських селянських партій Л. Калиняк [2]. Польський вчений С. Міхаловський дослідив еволюцію політичної думки Польської соціалістичної партії. Вчений таким чином підкреслює визначальну, провідну роль польських соціалістів як стабілізуючого фактору політичного життя Польщі протягом 1918-1926 рр [3]. Проблеми політизації польського соціалістичного руху також знайшли відображення у дослідженнях сучасних російських істориків (Н. Жуковська, Г. Матвєєв) [4]. Джерельна база дослідження представлена опублікованими документами партійних організацій соціалістів та людовців, а також матеріалами передвиборчої агітації.

Метою пропонованої розвідки є комплексний аналіз діяльності політичних партій польської соціалістичної та селянської лівиці протягом 1918-1926 рр.

Польська соціалістична партія утворилася в листопаді 1892 р. на установчому з'їзді в Монтруа (паризьке передмістя). До нової партії увійшли представники знищеної партії «Пролетаріат» (А. Дебський, Б. Анджейовський, В. Йодко, С. Мендельсон, М. Янковська-Мендельсон, Ф. Перл), Союзу польських робітників (С. Грабський), Робітничого Об'єднання (Е. Абрамовський, Я. Строжецький, С. Войцеховський, С. Тилицький), а також Національно-соціалістичної гміни (Я. Лорентович, Ратульд, М. Шеліга). Наприкінці 1893 р. ПСП утвердилася на теренах підросійської Польщі, одночасно координуючи свої дії та утворюючи спільний фронт разом із Соціально-демократичною партією Галичини, а також з Польською соціалістичною партією в Пруссії. Перший раз ПСП гучно про себе заявила у 1900 р. на першотравневій маніфестації, організувавши криваві сутички з жандармерією, які увійшли до історії під гучною назвою – «битва під Сан Сусі». Подібні ж зіткнення відбулися у 1904 р. Польські соціалісти у цей період активно співпрацювали з Російською партією соціалістів-революціонерів, а також з партіями національних меншин Російської імперії, з якими їх поєднували спільні незалежницькі тенденції. Вже напередодні революційної ситуації 1905 р. ПСП висунула тези про необхідність скликання Законодавчого Сейму, метою якого мав стати перегляд відносин з Імперією [5].

Після поразки першої революції у лавах партії намітився розкол. Каменем спотикання стало визначення подальшої тактики дій. Помірковане крило партії відстоювало легальні методи боротьби, а радикали стояли на позиціях продовження збройного протистояння та повстанчих акцій. До остаточного розриву дійшло на IX партійному з'їзді (листопад 1906 р.), на якому відокремилася т. зв. «революційна фракція ПСП» на чолі з Ю. Пілсудським, Т. Арцішевським, Ф. Перлом, В. Куновським. З'їзд завершився формальною перемогою поміркованої фракції (лівиці), однак, подальші події продемонстрували її нежиттєздатність у нових умовах польського державотворення. Врешті-решт вона стала одним із співзасновників Комуністичної робітничої партії Польщі. Напередодні I Світової війни у лавах ПСП знов повстала опозиція, на цей раз вже проти Ю. Пілсудського – опозиціонери (Т. Арцішевський, В. Куновський, Ф. Перл) були проти інтеграції військових до складу ПСП, бо це, на їх думку позбавить партію виразного соціалістичного забарвлення. Однак, війна, навпаки, сприяла поширенню впливів «пепсівців» – разом із просуванням польських легіонів на чолі з Ю. Пілсудським ширилися й осередки соціалістів польськими землями.

ПСП приймала безпосередню участь та була головним ініціатором проголошення незалежності Речі Посполитої 7 листопада 1918 р. в Любліні. Народний Уряд очолив представник соціалістів І. Дашинський. Після повернення Ю. Пілсудського з ув'язнення вдруге було проголошено відновлення Польської держави. Новий уряд очолив інший член ПСП – А. Морачевський, а І. Дашинський очолив партію. 26 квітня 1918 р. була утворена об'єднана Польська соціалістична партія. До неї увійшли ПСП в Пруссії та

Польська соціал-демократична партія Галичини та Сілезії. До Головної Ради ПСП увійшли 16 представників під російської Польщі, 12 з Галичини та Цешинської Сілезії, 6 з колишніх пруських земель (у т. ч. 2 з Познанщини та 4 з Верхньої Сілезії). Відповідно до цієї квоти було сформовано і Центрвиконком ПСП [6].

Під час польсько-радянської війни ПСП була прибічником мирного врегулювання конфлікту, застерігала військове командування від тривалої окупації України [7]. Цікаво, що соціалісти, які завжди наголошували на своїй вірності робітничому класу, не підтримали та навіть засудили робітничі страйки, що вибухнули у зв'язку з оголошенням мобілізації. На нашу думку, така позиція ПСП пов'язана з тим фактом, що страйки були інспіровані польськими комуністами, з якими ПСП ворогувала [8].

У липні 1920 р., у зв'язку з протистоянням політичних угруповань всередині партії в ПСП намітився розкол. Опозиція звинувачувала партійних очільників у відвертій лояльності до правлячого уряду. Тертя між внутрішньопартійними угрупованнями загострилися на XVII конгресі ПСП, на якому, однак, опозиція прогнала, хоча і не відступила від свого політичного курсу.

Заклики ПСП до робітників вступити до лав армії не знайшли широкої підтримки серед робітництва. Причиною цього була агітація КРПП [9]. Внаслідок тієї ж агітації саморозпустився бялостоцький осередок ПСП, члени якого вступили до лав КРПП [10]. Цьому прикладу послідував і Седлецький окружний робітничий комітет ПСП [11]. Однак, форсований наступ радянської армії сприяв новому згуртуванню сил партії – опозиція на деякий час припинила свою деструктивну діяльність.

Опозиціонери вважали, що початок мирних переговорів та стабілізація міжнародної ситуації стане початком нової хвилі опозиційних виступів всередині партії [12]. Так і сталося, – Є. Сохацький, С. Баранецький та Зелінський були виключені з лав партії і, в свою чергу, спрямували до Центрвиконкому відкритий лист, у якому звинувачували ПСП в ухильництві та лояльності по відношенню до уряду, зраді ідеї соціалістичної Польщі в обмін на гасло «національної Польщі» та ін. [13].

На зламі 1920-1921 рр. пепсівцями М. Недзялковським, К. Чаплінським, І. Дашинським та Г. Ліберманом було опрацьовано проект майбутньої Конституції Другої Речі Посполитої [14]. Партія активно почала готуватися до виборів у Сейм I каденції.

Загалом, список ПСП отримав 904 тис. 114 голосів (для порівняння – під час виборів до Законодавчого Сейму партія отримала 504 тис. 92 голоси). Списки ПСП не прийняли до реєстрації в Лукові та Торуні. З невідомих причин пепсівці не виставили власних списків у чотирьох округах – №58 (Кремінець), №61 (Новгородок), №62 (Ліда), №64 (Свечани). Під час виборчої кампанії ПСП була вимушена боротися з антипепсівською агітацією КРПП, «Пясту» та «Визволення». Не дивлячись на потужну антипепсівську кампанію, результати виборів задовольнили партійне керівництво. Відчутні поразки ПСП здобули лише в Лодзі, Малопольщі, на теренах колишніх пруських земель.

Збереглися передвиборчі листівки Польської соціалістичної партії. Окрім того, що вони закликали голосувати за пепсівський список (проходив за номером 2), листівки містили наступні обіцянки (на прикладі листівки, що походить з Радомсько-Честоховського округу): збереження народної Речі Посполитої та влади робітників, забезпечення прийнятних умов праці та платні, 8-годинний робочий день, матеріальне забезпечення на випадок травми, хвороби, старості, матеріальне забезпечення робітничих вдів та сиріт, допомога інвалідам війни, боротьба з безробіттям, інфляцією та бідністю, забезпечення землею безземельних та малоземельних селян без викупу, оподаткування землевласників та фабрикантів, народна армія (читай міліція) та короткий строк військової служби [15]. Тобто, передвиборча агітація ПСП була розрахована перш за все на робітників та на найбідніші верстви населення.

Абсолютно інше спрямування мають, наприклад, листівки, що розповсюджувалися Варшавою. Ці «летючі листки» носили виразно агресивний характер і були спрямовані проти списку № 8 (Християнський союз національної єдності), що репрезентував хадецію. Зокрема, варшавські листівки пепсівців містили наступні фрази: «Якщо хочете, щоб Вас викинули з Ваших помешкань – голосуйте за список № 8». Натомість, хадеції протиставлялися соціалісти: «Якщо хочете мати дах над головою – голосуйте за список № 2..., якщо хочете, аби право застерігалось так, як і до цього часу – голосуйте за список № 2» [16].

Соціалісти змогли провести до Сейму 41 посла: Н. Барліцького (Варшава), Р. Яворовського (Варшава), С. Прошову (Варшава), К. Добровольського (Варшавський та Гродзиський повіти), М. Недзялковського (Плоцьк), С. Пйотровського (Влоцлавек), Л. Следжінського (Ловіч), Я. Квапінського (Конін та Краковський повіт), С. Гардецького (Каліш), К. Пужака (Честохова), Т. Арцішевського (Заглеб'я Дабровське та Радом), Я. Станчика (Заглеб'я Дабровське), В. Пачека (Козеліце), М. Маліновського (Люблін), Ю. Ниського (Красностав), Й. Бінишкевича (Катовіце), Т. Ригера (Цешин), Е. Бобровського (Краків), І. Дашинського (Краківський повіт), С. Жулавського (Краківський повіт), К. Чаплінського (Вадовіце), С. Марека (Новий Сонч), Г. Лібермана (Перемишль), А. Хаузнера (Львів), Ю. Шмуліковського (Львівський повіт), А. Морачевського (Стрий), В. Узєбло (Брест), В. Бадзяна (Пінськ), С. Волицького (Пінськ), Ю. Дзегелевського (Пінськ), С. Плавського (Вільно), Ф. Перла, Б. Земецького, А. Щербовського, Ф. Пудляжа, А. Прагера, А. Куриловича, С. Зарембу, Я. Купала та Ю. Адамека. До складу Сенату від ПСП увійшли: Б. Лимановський (Варшава), К. Прауш (Варшавський повіт), С. Копчинський (Лодзь), Л. Місьолек (Кельце), Я. Енгліш (Краків), С. Седлецький (Брест), С. Познер.

Посли та сенатори-соціалісти утворили спільний «Союз польських соціалістів-парламентарів» (СПСП). Головою президії Союзу обрано Н. Барліцького, віце-головами А. Морачевського та С. Познера, секретарем – С. Пйотровського, заступником секретаря – Ю. Шмуліковського, господарем-скарбником – В. Пачека. Сенаторську секцію Союзу очолив Лимановський, а заступником та секретарем стали відповідно С. Познер і С. Копчинський. Повною перемогою завершилася виборча кампанія ПСП на теренах Сілезького воєводства. Соціалісти отримали бл. 65 тис. голосів та 8 мандатів (Й. Бінишкевич, Ю. Адамек, К. Борис, А. Чайор, В. Румпфельд, Ю. Мачей, В. Мокрий та Ю. Вечула) [17].

Частину селянських партій, яка спиралася на найбідніші верстви селян також можна зарахувати до лівих партій. Такими були ПСП «Лівиця» та ПСП «Визволенне». Польська селянська партія «Лівиця» на чолі з Я. Стапінським утворилася в 1913 р. і репрезентувала найбідніші групи селян і саме тому вирізнялася радикальною позицією у вирішенні проблеми земельної реформи. Селянська лівиця виступала за примусовий перерозподіл володінь великих землевласників без викупу. Однак, через невдалу організацію територіального представництва партії та постійне суперництво з іншими селянськими партіями (зокрема ПСП «Пяст») «Лівиця» швидко занепала, хоча ніколи і не відігравала помітної ролі у політичному житті Польщі [18].

До радикалізації поступово тяжіла і Польська селянська партія «Визволенне», сформована у 1915 р. В різні роки, протягом 1918-1926 рр. партію очолювали Б. Столярський, С. Тугут, Я. Дабський, М. Малиновський. Програма партії була ухвалена в 1921 р., а пізніше з незначними змінами в 1925 р. Селянська партія «Визволенне» також була регіональною та спиралася на галичан [19].

Головною метою своєю діяльності «Визволенне» називала захист незалежності Польщі шляхом створення селянського уряду. Цікавою є позиція партії стосовно національних меншин. Вона декларує традиційну толеранцію в сфері мови та культури. Однак, у місцях компактного проживання представників меншин не заперечувалася

можливість створення національно-територіальної автономії. В ідеології очільників «Визволення» виразно простежувався вплив федералістичної концепції маршала Ю. Пілсудського. Зокрема, такий висновок можна зробити з програмної тези партії про необхідність підтримувати якнайтісніший зв'язок з державами, які утворилися (або утворюються) на територіях колишнього Великого князівства Литовського. Вживання словосполучення «якнайтісніший зв'язок» у цьому контексті могло означати все, що завгодно, включаючи інкорпорацію згаданих земель до складу Другої Речі Посполитої. залізні дороги, водні шляхи, а також стратегічна промисловість мали цілком належати державі. Стосовно земельної реформи програма «Визволення» приймала сеймову ухвалу від 10 липня 1919 р.

Партія «Визволення» виступала за загальне, рівне, таємне, безпосереднє та пропорційне виборче право. Парламент мав обиратися на 2-3 роки, або навіть на менш короткий строк. Найважливіші питання державного життя мали вирішуватися на всенародному референдумі. У разі загострення міжпартійного протистояння в парламенті мали бути призначені позачергові вибори. Сейм мав бути однопалатним. Сенат або його подоба вважалися неприйнятними. Ідеологи ПСП «Визволення» відстоювали надання широких прав органам місцевого самоврядування, оскільки, саме вони наближають селян до влади. Декларувалося також відділення Церкви від держави. Зокрема, останню тезу пропонували матеріалізувати наступним чином – для початку заборонити священникам обиратися до парламенту, або брати участь в органах місцевого самоврядування.

У справі шкільництва програма «Визволення» багато в чому перегукувалася з програмою хадеків, за виключенням виокремлення національного чинника. «Визволення» декларувало загальну, безкоштовну, початкову освіту для всіх національностей та верств населення. Особлива увага приділялася також створенню спеціалізованих шкіл – ремісничих, сільськогосподарських та ін [20].

Таким чином, на відміну від правого спектру партійної системи Другої Речі Посполитої лівиця не була чітко сформованою та монолітною. На нашу думку, це пов'язано перш за все з історичними традиціями розвитку громадсько-політичного руху на польських землях. У міжвоєнній Польщі, як і в період перебування у складі трьох імперій, спостерігалася «ностальгія» за часами шляхетської Речі Посполитої і тому, більшою популярністю користувалися праві партії, які активно експлуатували видозмінений варіант образу Речі Посполитої Обох Народів. Однак, порівняно з правицею, соціалісти та людовці вигравали за рахунок нівелювання національного чинника, що відкрило лави цих партій для представників національних меншин (особливо євреїв). Селянські партії мали територіальний характер і активно діяли лише на території Західної України, а на додачу до цього мали вузьокласову ідеологію, орієнтовану на селян. Окрім цього, «людовців» постійно турбували розколи всередині партій, внаслідок яких утворювалися такі ж не впливові та малочисельні організації. Відносно широкою підтримкою населення могли похвалитися лише соціалісти та «пілсудчики» – завдяки своїй активній позиції під час відновлення польської державності та завдяки стійкій асоціації цих політичних угруповань з особою маршала Ю. Пілсудського.

Тема має широкі перспективи подальшої розробки, головним чином вимагає детального аналізу діяльності партійних осередків соціалістичної лівиці на регіональному вимірі.

РЕЗЮМЕ

В статтю поведен аналіз історії створення, політичної платформи, соціальної бази Польської соціалістичної партії і політичних організацій польського крест'янського руху. Визначена специфіка партійної конфігурації польських

левых, исключая возможность участия Коммунистической рабочей партии Польши в политической жизни.

Ключевые слова: пилсудчики, Польская социалистическая партия, крестьянские партии, парламентская демократия.

SUMMARY

The article presents the analyzes of the history of creation, political platforms and social base of the Polish Socialist Party and the political organizations of the Polish peasant movement. The specificity of the Polish left party configuration, which excluded the possibility of the participation of the Communist Workers Party of Poland's political life.

Keywords: Pilsudski's supporters, the Polish Socialist Party, peasant parties, parliamentary democracy .

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами / Д. Ротшильд. – К.: Видавництво «Мегатайп», 2001. – С. 47.
2. Калиняк Л. Д. Польські селянські партії у суспільно-політичному житті Західної України (1919-1939 рр.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Калиняк Лев Дмитрович. – Львів, 2006. – 213 с.
3. Michałowski S. Myśl polityczna Polskiej Partii Socjalistycznej (1918-1939) / S. Michałowski. – Lublin, 1994. – 312 s.
4. Жуковская Н. Ю. Идеино-политическое развитие ППС (1918-1928): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 «Всемирная история» / Н. Ю. Жуковская. – М., 1994; Матвеев Г. Ф. Пилсудский / Г. Ф. Матвеев. – М.: Молодая гвардия, 2008. – 474, [6] с.
5. Zaremba Z. Sześćdziesiąt lat walki i pracy PPS. Szkic historyczny / Z. Zaremba. – Londyn: Wydawnictwo Centralnego Komitetu Zagranicznego PPS, b. d. [1952].
6. Ibidem.
7. 1920 г., мая 1, Варшава. – Информационное сообщение МИД Польши для дипломатических представительств за границей о позициях партий в сейме в связи с наступлением польских войск на Советскую Украину // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вроньский, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 30.
8. 1920 г., июля 3, Варшава. – Из информационного сообщения II отдела штаба Военного министерства о забастовке горняков в знак протеста против набора в армию и войны с советскими республиками // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вроньский, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 125.
9. 1920 г., июля 31, Варшава. – Из информационного сообщения II отдела штаба Военного министерства о расхождениях в ППС по вопросу об отношении к польско-советской войне // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вроньский, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 230-233.
10. 1920 г., августа 10, Белосток. – Обращение членов Белостокской организации ППС с сообщением о постановлении окружного комитета относительно роспуска организации и вступлении ее в КРПП // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С.

- Вронський, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 279-280.
11. 1920 г., августа 14, Седльце. – Воззвание Седлецкого окружного рабочего комитета ППС с призывом к польским трудящимся наладить нормальную жизнь на занятой Красной Армией территории и поддержать Советскую Россию в ее борьбе с международной реакцией // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вронський, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 293-294.
 12. 1920 г., сентября 29, Варшава. – Из информационного сообщения II отдела штаба Военного министерства Польши о политической ситуации в ППС // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вронський, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 407-409.
 13. 1921 г., марта 8, Варшава. – Открытое письмо Е. Сохацкого, С. Баранецкого и Зелиньского в ЦИК ППС с разоблачением соглашательской политики ППС // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. III. апрель 1920 г. – март 1921 г. / Сост. С. Вронський, В. Гостыньская, А. Заторский, А. Лейнванд, И. Яжборовская. – М.: Издательство «Наука». – С. 518-519.
 14. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. oraz Projekt Związku Polskich Posłów Socjalistycznych, opracowany przez posła M. Niedziałkowskiego, wstępem zaopatrzył poseł K. Czapiński. – Warszawa: Nakładem Księgarni Robotniczej, b. d.
 15. Wyborcy i Wyborzynie! [Inc.: W dniu 5-tym listopada, głosując do Sejmu oddajcie swe głosy na listę Polskiej Partji Socjalistycznej na 2 ...] / Polska Partja Socjalistyczna. – [S.l. : s.n., 1922].
 16. Lokatorzy! [Inc.: Jeśli chcecie, by was na zimę z mieszkań wyrzucono, głosujcie na listę Nr. 8 ...] / Warszawski Okręgowy Komitet Robotniczy Polskiej Partji Socjalistycznej. – [S.l. : s.n., 1922].
 17. Kalendarz Robotniczy PPS na rok 1923. – Warszawa: Nakładem Księgarni Robotniczej, 1922.
 18. Калиняк Л. Д. Польські селянські партії у суспільно-політичному житті Західної України (1919-1939 рр.)... – С. 58-60.
 19. Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами... – С. 47.
 20. Lato S., Stankiewicz W. Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów. – Warszawa: 1969. – S. 114.

Надійшла до редакції 17.11.2013 р.